

18. Третья Государственная дума. Материалы для оценки ее деятельности. – Спб. : Труд, 1912. – 425 с.
Шилов Д.Н. Государственные деятели Российской империи 1802 – 1917. Библиографический справочник. – Спб.: Дмитрий Буланин, 2002. – 936 с.

Змерзлий Б.В.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЧАСОПИСІВ «Oquv isleri» ТА «Ileri»

З розпадом СРСР і крахом його ідеологічної системи, коли історія деяких народів практично не досліджувалася, або висвітлювалася в вигідному політичній кон'єктурі світлі, розпочався новий період в вітчизняній історичній науці в справі різнобічного об'єктивного вивчення історичної спадщини кримськотатарського народу. Як відомо, проблеми зародження і розвитку кримськотатарської періодичної преси на межі XIX – XX сторіч були досліджені й освітлені доктором історичних наук, професором В.Ю.Ганкевичем [12]. В той же час, розвиток національної публіцистики кримських татар у 1920–1930 роки, ще й досі є фактично невивченою проблемою, а ґрунтовні наукові дослідження по цій темі майже відсутні, не дивлячись на великий масив джерел, що в більшій своїй частині знаходиться на збереженні в Державному архіві автономної республіки Крим. Однією з небагатьох сучасних робіт, в якій автор намагається ґрунтовно, на основі раніше не опублікованих документів та матеріалів розкрити проблеми національної кримськотатарської публіцистики у 1920–1930-х рр., є розвідка І.А.Керімова «Крымскотатарская периодическая печать довоенного времени» [9]. Не дивлячись на очевидну наукову значущість цієї праці, потрібно також зауважити, що вона лише трішки відкрила завієсу невідомого у цій складній проблемі та позначила подальші напрямки її вивчення та розгляду.

Отже, з огляду на вище зазначене, метою цієї наукової розвідки є дослідження основних етапів становлення та розвитку часописів «Oquv isleri» та «Ileri».

Звертаючись до проблеми видання часописів кримськотатарською мовою в Кримській АРСР, необхідно звернути увагу на деякі аспекти цієї проблеми. Як сьогодні загальновідомо, спроби видання журналів кримськотатарською мовою в дореволюційному Криму здійснені І.Гаспринським, були не досить вдалими. Проте, як і в питанні розвитку національної газетної справи, за роки існування Кримської АРСР відбувся бурхливий розвиток цього напрямку періодики. Так, у різні роки виходили друком: «Ilk adim» (Перший крок), «Yani Çolpun» (Нова Венера) виходив з 1923 р., «Asriy müsülmaliq» (Сучасне мусульманство) – с 1924 р., «Oquv isleri» (Проблеми просвіти) – з 1925 р., «Ileri» (Вперед) – з 1926 р., сатирично-гумористичний часопис «Tınavıç» (Габлі), «Koz aydın» з 1927 р. під редакцією А.С.Айвазова, «Yaş leninciler» (Юні ленінці), «Proletar madeniyeti» (Пролетарська культура), «Bölşevik yolu» (Большовицький шлях), «Qadinlig sotsializm yolunda» (Жінка на шляху до соціалізму), «Qirimnin yaş udarnikleri» (Молоді ударники), «Kommunist terbiyesi» (Комуністичне виховання) – політичний, науковий, педагогічний та методичний часопис, що виходив один раз у місяць, «Edebiyat ve kultura» (Література і культура) з 1936 р., «Sovet debiyati» (Радянська література) з 1940 р. [9, с.7].

На жаль, обмежений об'єм наукової статі, не дозволяє детально та послідовно розглянути історію виникнення та розвитку всіх вище перерахованих видань. В зв'язку з цим, пропонується до розгляду лише найбільш важливі з них, а саме – «Oquv isleri» та «Ileri».

З остаточно встановленням радянської влади на півострові і початком бурхливого розвитку народної освіти кримських татар, створення спеціального педагогічного часопису, який би виходив кримськотатарською мовою, стало нагальною потребою для всієї національної педагогіки. Такий крок допоміг би не тільки консолідації національних педагогічних сил, але й, крім того, сторінки такого видання могли би стати місцем для збагачення та обміну педагогічними здобутками, відпрацювання та втілення у життя нових методик, і, нарешті, оперативного ознайомлення місцевого вчителства з рішеннями Наркомпросу.

Зважаючи на всі ці фактори, вже з жовтня 1921 р. в Сімферополі видавалося кримськотатарською мовою 2 часописи. Один з них – «Бильги» («Знання») – орган Татуправління Кримської нарпросвіти, він висвітлював культурно-просвітницьку роботу серед татарського населення. Інший журнал (наукового характеру) видавався кримськотатарською мовою Східним відділом факультету суспільних наук Кримського університету. Проте, важкі роки голоду та економічної розрухи не дозволили затвердитися цьому корисному починанню.

З початком стабілізації економічного життя Криму, керівники Наркомпросу повернулися до цього питання, до того ж, НКП вже розпочав випускати педагогічний часопис російською мовою «Педагогическая жизнь Крыма». 6 квітня 1925 р. на засіданні Колегії Наркомпросу був заслуханий проект положення про часопис кримськотатарською мовою. З початку його назва планувалась як «Вопросы образования», проте видаватися він став під назвою «Oquv isleri» (Проблеми просвіти). Редактором часопису було призначено Народного комісара просвіти Кримської АРСР У.В.Баліча [1, с.127]. «Oquv isleri» був щомісячним суспільно-політичним та педагогічним часописом. Виходив у якості органу Кримського НКП.

Мабуть, одним із головних письменників часопису був А.С.Айвазов. Його чисельні та великі статті присвячені, здебільшого, проблемам мови та орфографії. Проте, потрібно відзначити і інші його праці, такі як «Обиженные поэты» (№ 4, 5 за 1928 р.), «Октябрьская революция и возрождение крымскотатарской литературы» (№1 за 1927 р.). Вони, як вважають деякі сучасні дослідники, розширили кордони національної літературознавчої науки [9, с.7].

Сам редактор часопису, так писав про «Oquv isleri»: «Особливо цінним та необхідним є татарський педагогічний часопис “Оку Ишлери” (Проблеми просвіти). Ілюстрацією цього є те, що 70 прим. (річних) цього часопису виписано Туркестанським Наркомпросом (до розділення на автономні республіки) для всіх органів народної освіти, всіх учбових педагогічних закладів та педагогічних курсів республіки. Цей суспільствознавчий та педагогічний часопис задовільно виконує цю роботу, тому що попит на нього у Криму та інших національних республіках зростає. В цей період майже повної відсутності методичної та учбової літератури “Оку Ишлери” низкою статей по основним питанням трудової школи знайомить татар-

ське вчительство з новою школою та її методами. Тираж часопису 1000 прим.» [2, с.34].

У.В. Баліч був не тільки редактором цього видання, але й активно на сторінках часопису розкривав гострі, назрілі питання, що стояли перед кримськотатарськими вчителями. Так, наприклад, у номері 6-7 за 1926 р. він писав, що «кваліфікована частина татарського вчительства, через погану матеріальну забезпеченість, вимушена шукати роботу в інших радянських кооперативних організаціях», і що «вчителі інших національностей в зворотньому положенні» [3, л.13].

Проте розквіт часопису під захистом наркомуні освіти був недовгим. Після справи «Велі Ібраїмова» У.В.Баліча було знято зо всіх посад, а часопис попав під вогонь нещадної критики. Так ОК ВКП(б) відмічав, що «Через те, що група буржуазної національної інтелігенції попала під захист деяких комуністів, є випадки проникнення класово чужих нам елементів і в періодику. Так, наприклад, офіційний орган Наркомпросу «Оку Ишлери» в складі співробітників має, безумовно більшість буржуазних націоналістів, таким чином, він став органом міліфірковців. В нім, наприклад, протягувались ідейки про те, що не можна підготувати нове покоління будівників з сучасного матеріалу» і т.і. «Класові викривлення мали місце і в інших друкованих органах [4, а.13].

Після проведеного розгрому часопису, було затверджено новий склад редакції «Oquv isleri». До неї ввійшли: редактор – М.М.Недім, секретар – Я.И.Байрашевський та новий член редколегії Ф.А.Мусаніф [5, а.116].

Проте, окрім «Oquv isleri» в Криму виходили друком і інші часописи, одним з них, що також видавався кримськотатарською мовою був літературно-художній часопис «Pegri» (Вперед). Перший номер часопису «Pegri» вийшов 15 травня 1926 р.. Спочатку він виходив у форматі 17×25. Але до 1928 р. формат було збільшено до 23×30. Об'єм «Pegri» коливався від 70 до 80 сторінок. Тираж в 1927 г. склав 1500 прим. Підводячи підсумок першого року видання «Pegri», М.М.Недім вказує наступні данні: «на протязі року в часопис надіслали статті 138 осіб, кількість присланих статей – 431. З них відібрано та надруковано – 291. Опубліковані статті, виокремленні по напрямкам, складають наступну картину: політичних статей – 14, економічних – 13, суспільних – 13, літературознавчих – 16, партійне життя – 8, радянське будівництво – 6, оповідань – 26, віршів – 69, п'єс – 2, про театр та музику – 6, етнографія та археологія – 9, наукових біографій та статей пов'язаних з історією – 9, проблеми латинізації кримськотатарського алфавіту – 3, критика та бібліографія – 36, наука та техніка – 32, фізкультура – 3, здоров'я – 4, спеціально для жінок – 2 та інше». Необхідно відзначити, що тоді в «Pegri» не було жодного штатного співробітника [9, с.7].

Творче життя часопису, на жаль, не можна назвати стабільним та рівним. Так, задурена ідеєю класової боротьби, частина молоді розпочала боротьбу за старою інтелігенцією. Тому головною метою М.М.Недіма та інших літераторів, стало поборення цієї творчої кризи. На сторінках газет та часописів він закликає до об'єднання національних письменницьких сил. За допомогою кримського режисера Д.Меїнова в 1927 р. при часопису «Pegri» була заснована спілка кримськотатарських письменників. В свої діяльності часопис працював за надання особливого значення писемним мусульманським жінкам, за оздоровлення лав інтелігенції. Часопис приділяв особливу увагу розвитку національної белетристики, створенню та видавництву бібліографічних праць, всебічно стимулював розвиток мови та удосконалення орфографії.

За свідощтвами сучасників «Pegri» був визнаним еталоном всієї кримськотатарської періодики. Його зміст був не тільки доступним масам, але й інтелектуально насиченим й експресивним. Читачі любили часопис та зичили йому довге життя [10, с. 25]. Потрібно зауважити, що це видання, здебільшого, пройшло такіж етапи свого становлення як і «Oquv isleri», тобто, відносна свобода слова й можливість робити критичні зауваження що до дій радянських та партійних органів до 1928 р., та жорстке регламентування й контроль над діяльністю часопису з боку партійних та державних організацій в наступні роки. Таким чином, обидва часописи, що виходили в цей період в Криму кримськотатарською мовою, мали і загальні проблеми. Цей висновок підтверджує і доклад М.М.Недіма «Про стан Кримських татарських газет та часописів» на черговому засіданні ОК ВКП(б), що відбулося 1 березня 1928 р.

Серед досягнень за останній період періодики, що друкувалась кримськотатарською мовою, він відмітив: по-перше, деяке збільшення тиражу за останні 2 роки. По-друге, планомірність виходу відділів, поліпшення їх змісту й приближення до інтересів та рівня читачів. По-третє, своєчасне висвітлення політичних кампаній та повсякденних питань. По-четверте, деякі досягнення в справі залучення до співробітництва з республіканською періодикою відомих партійних та державних діячів з кола кримських татар. По-п'яте, залучення національної інтелігенції до роботи в часописах, виявлення молодих кадрів художньої літератури й об'єднання їх навколо часопису «Pegri». По-шосте, широке розгортання компанії по об'єднанню суспільства навколо питання переходу на Новий татарський алфавіт, а також поліпшення обліку «рабселькорів» та уточнення роботи з ними.

Серед найбільш важливих недоліків, на думку М.М.Недіма, були відмічені: по-перше, недостатньо тісний зв'язок газет с парторганізаціями та незадовільне відображення партійного життя та побуту, а також незначна участь обласних робітників з числа кримських татар і особливо росіян в роботі часописів та газет. По-друге, нерегульованість виходу партійного відділу та, крім того, недостатня систематичність в побудові відділів радянського, господарського й кооперативного будівництва та нерегульованість відділів військового, антирелігійного, науки та техніки. По-третє, антирелігійні матеріали направлялися в першу чергу проти мул та служителів культу, а не проти самої релігії. По-четверте, недостатня ясність й зрозумілість деяких перекладів в усіх газетах та часописах. По-п'яте, незначна участь партійних діячів в часописах «Pegri» та «Oquv isleri» і слабке висвітлення в них партійних та політичних питань. По-шосте, нерегулярний вихід часопису «Oquv isleri», недостатнє залучення до співпраці в ньому вчительства, надлишок в часопису «загальних місць та випадок розміщення ідеологічно невтриманих творів в минулому». Крім того, в доповіді вказувалося на слабке освітлення в часопису «Oquv isleri» питань політичної роботи, відмічалася погана доставка газет та часописів на місцях, а також слабка робота райкомів по розподілу кримськотатарської друкарської продукції.

Після розгляду цієї доповіді на засіданні ОК, було прийнято рішення про створення при редакції часопису «Пері» редколегії [11, л.166]. Результатом проведеної роботи, стало затвердження наступного її складу: редактор – М.М.Недїм, члени редколегії Я.Мусанїф, Д.А.Гафаров, Амді, Д.Сейдамет [5, л.116].

Мабуть здійсненні заходи партапарату що до поліпшення видавництва кримськотатарської періодики виявилися ефективними. Так вже 4 січня 1929 р. ОК ВКП(б), в своїй постанові констатував деяке поліпшення змісту часопису «Пері» та «зрівняно більшу його ідеологічну витриманість по зрівнянню з минулим періодом, коли він відзеркалював групові настрої, пропагував час від часу націоналістичні ідеї, коли кадр співробітників в основному складався з старої націоналістичної інтелігенції та коли партійне керівництво цим часописом було відсутнє».

Для найбільш повного контролю над «Пері» ОК ВКП(б) прийняв рішення змінити тип часопису, та визначив його як суспільно-політичний та художньо-літературний. В подальшому планували «закріпивши сучасний зміст посилити парткерівництво, одночасно залучаючи широкі круги радянсько налаштованої інтелігенції не допускаючи ніяких ідейних компромісів, проникнення націоналістичних ідей і взагалі ніяких збочень від марксистсько-ленінської ідеології».

Цим же рішенням ОК ВКП(б) передав видання часопису «Пері» Кримському державному видавництву, якому також було доручено провести заходи направлені на розповсюдження часопису. Крім того, видавництву та редакції часопису «Пері» наказали негайно перейти на новий тюркський алфавіт [6, а. 58–59].

Проте, на цьому реорганізація часопису не закінчилась. Спочатку відповідальним секретарем «Пері» затвердили Д.А. Гафарова [6, л.143]. Але, мабуть, це призначення виявилось невдалим і вже 14 серпня 1930 р. було затверджено склад нової редакційної колегії часопису «Пері»: Я.Мусанїф, І.У.Тархан, Р.М. Александрович, З. Джавтобелі, Джемалетдінов Абдуль-Керім, а новим відповідальним секретарем став Я.А.Мусанїф [7, а. 24].

Крім вище перерахованих реорганізацій ОК ВКП(б) прийняв рішення, відповідно до якого встановлювались наступні об'єми видавництва часопису «Пері» в 1930–1931 р.: щомісячний тираж мав скласти 3000 прим., а об'єм кожного номера встановлювався у 3 друкованих аркуша [7, а.32].

Підводячи підсумок дослідженню історії розвитку розглянутих часописів, можемо зробити наступні висновки. По-перше, в 1920-1930-х рр. в Криму виходила друком значна кількість часописів кримськотатарською мовою, призначенням яких було висвітлювати найрізноманітніші аспекти економічного, культурного та політичного життя кримськотатарського народу, а також Кримської АРСР, РРФСР та СРСР. По-друге, очевидно, що найбільшим досягненням в цьому питанні стала досить широка тематика запропонованих читачеві видань. Це дозволило широкому загалу кримськотатарського населення півострова ознайомитись не тільки з останніми досягненнями світової та радянської науки і культури, але й глибше пізнати та оцінити культурну спадщину свого народу.

До очевидних недоліків розглянутих видань маємо віднести відому заідеологізованість та повну підконтрольність партійним та державним структурам в 1930-х р., що не тільки негативно відобразилось на змісті публікацій, алей й відштовхувало від них широкий читачький загал та певною мірою підривало довіру до національної інтелігенції.

Джерела та література

1. Хроника // Педагогическая жизнь Крыма. – №5–6. – 1925 .
2. Балич.У.В. Теория и практика трудовой школы // Педагогическая жизнь Крыма. – № 9–10. – 1925.
3. Балич У.В. Состояние дела народного образования в Крыму // Оку-Ишлери. – № 6–7(16–17). – 1926 .
4. Державний Архів Автономної Республіки Крим (ДААРК). – Ф.1. – Оп.1. – Спр.907, а.13.
5. Там же, спр.738.
6. Там же, спр.863.
7. Там же, спр.962а,
8. Там же, спр.486.
9. Керимов И.А. Крымскотатарская периодическая печать довоенного времени // Голос Крыма. – 2004. – 9 апреля. – С.7.
10. Sami Ü. 1917-den – 1927-ye // Peri. – 1927. – № 4.
11. ДААРК, ф.1, оп.1, спр.962а
12. Ганкевич В.Ю. На службе правде и просвещению: Краткий биографический очерк Исмаила Гапринского (1851 – 1914). – Симферополь: ДОЛЯ, 2000. – 328 с.

Кармазина Н. В.

ОРИГИНАЛЬНЫЙ ЖАНР КРЫМСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: ПУТЕВОДИТЕЛИ ПО КРЫМУ 50-х – 80-х гг. XX века

Значение путеводителей для формирования общей картины крымоведческих исследований в 1954-1991 гг. нельзя приуменьшать. Краеведческие материалы, занимавшие в путеводителях ведущее место, содействовали популяризации событий минувшего и настоящего времени. Кроме того, авторы путеводителей, синтезируя многочисленную крымоведческую литературу, способствовали дальнейшему обобщению исторического материала о полуострове, передаче краеведческих знаний последующим поколениям [1].

Доктором исторических наук, профессором кафедры истории Украины и вспомогательных исторических дисциплин Таврического национального университета им. В. И. Вернадского А. А. Непомнящим впервые в историографии был проанализирован и обобщен такой корпус историко-краеведческих работ как путеводители по Крыму XIX – начала XX вв. [2, 3].

Крымские путеводители, изданные во второй половине 50-х – 80-х гг. XX в., не являлись предметом изучения историков краеведения. Попытки их систематизации и анализа не предпринимались. Цель